

ΣΥΖΗΤΩΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟΝ ΠΙΝΤΕΡ

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος της συνέντευξης που έδωσε ο **Χάρολντ Πίντερ** στο δημοσιογράφο **Μελ Γκάσοου** το 1971, με αφορμή το ανέβασμα του έργου του *Παλιοί Καιροί* στο Μπρόντγουεϊ, σε σκηνοθεσία Πήτερ Χολ. Η συνέντευξη περιλαμβάνεται στον τόμο *Mel Gussow, Conversations with Pinter*, Grove Press, New York, 1996.

Οι **Παλιοί Καιροί** πραγματεύονται την επανασύνδεση παλιών φίλων: ένα μεσήλικο ζευγάρι, ο Ντήλυ και η Κέητ, και η Άννα, η συγκάτοικος της Κέητ, είκοσι χρόνια πριν. Καθώς συζητούν, προκαλούν ο ένας τον άλλον ανασύροντας μνήμες από το παρελθόν, το παρελθόν όμως διαθλάται. Τι πραγματικά συνέβη είκοσι χρόνια πριν, και τι συμβαίνει στη σκηνή; Στο έργο ο Ντήλυ ισχυρίζεται ότι πρωτοσυνάντησε την γυναίκα του βγαίνοντας από το σινεμά όπου είχαν δει την ταινία *Απόκληρος*.

Μ.Γ: *Εσείς την έχετε δει;*

Χ.Π: Ναι.

Μ.Γ: *Θυμάστε την περίπτωση;*

Χ.Π: Τη θυμάμαι, φυσικά, αλλά δεν ήμουν εγώ κι άλλος ένας άνθρωπος στην αίθουσα, δεν συνάντησα κανένα κορίτσι όταν βγήκα έξω, δεν την παντρεύτηκα κ.τ.λ., κ.τ.λ. Αλλά, πιθανόν, να ήταν πράγματι μια πολύ ζεστή μέρα όταν είδα αυτή την ταινία. Αυτό που με ενδιαφέρει κυρίως είναι η ομίχλη του παρελθόντος. Υπάρχει ένα κομμάτι μέσα στο έργο όπου ο Ντήλυ λέει. Στη φίλη ότι συναντήθηκαν σε μια συγκεκριμένη παμπ είκοσι χρόνια πριν. Ίσως να συναντήθηκαν, ίσως όχι. Αν σου ζητήσουν να θυμηθείς, δεν μπορείς να είσαι πραγματικά σίγουρος για το ποιον συνάντησες είκοσι χρόνια πριν. Και κάτω από ποιες συνθήκες.

Μ.Γ: *Η Άννα λέει μια φράση κλειδί στο έργο: «Υπάρχουν μερικά πράγματα που θυμάται κανείς, ακόμα κι αν ποτέ δεν έχουν συμβεί». Ουσιαστικά αυτό λέτε...*

Χ.Π: Σωστά.

Μ.Γ: *Φυσικά αυτό που πρόκειται να συμβεί, όπως και στο Γυρισμό, είναι ότι οι άνθρωποι θα αρχίσουν να παίζουν παιχνίδια μαντικής. Συναντήθηκαν; Κοιμήθηκαν μαζί;*

Χ.Π: Νομίζω ότι αυτό είναι χάσιμο χρόνου.

Μ.Γ: *Από τη δική σας σκοπιά το κυριολεκτικό γεγονός μιας συνάντησης ή μιας σεξουαλικής σχέσης δεν έχει πραγματική σημασία.*

Χ.Π: Όχι δεν έχει. Το γεγονός είναι ότι είναι τρομακτικά δύσκολο να προσδιορίσεις τι συνέβη στο παρελθόν. Νομίζω ότι είναι εξίσου δύσκολο να προσδιορίσεις ακόμη και τι έγινε χθες. Γνωρίζετε αυτό το παλιό ρητό που λένε οι Καθολικοί ότι η αμαρτία είναι μέσα στο κεφάλι μας; Όταν φαντασιώνεται κανείς υπερβολικά, οι φαντασιώσεις του είναι τόσο αληθινές όσο και πραγματικές.

Μ.Γ: *Η πιθανότητα να μην είχε συμβεί αυτή η συνάντηση, κάνει τη σχέση να έχει λιγότερη σημασία;*

Χ.Π: Όχι. Το γεγονός ότι συζητούν κάτι που αυτός λέει ότι συνέβη, ακόμη κι αν δεν έχει συμβεί, στην πραγματικότητα μου φαίνεται ότι αναδημιουργεί χρόνο και στιγμή ζωντανά στο παρόν, ώστε να εκτυλίσσεται πραγματικά μπροστά στα ίδια σου τα μάτια μέσω των λέξεων που αυτός χρησιμοποιεί. Μέχρι το τέλος της συγκεκριμένης σκηνής του έργου αυτοί μοιράζονται κάτι στο παρόν.

Μ.Γ: *Το οποίο μπορεί να βασίζεται ή όχι σε κάτι που συνέβη ή δεν συνέβη στο παρελθόν;*

Χ.Π: Σωστά. (Παύση).

Μ.Γ: *Υποθέτω ότι κάποιος θα έλεγε πως κάτι παρόμοιο θα συνέβη στο παρελθόν. Ίσως να μην γνώριζε την Άννα αλλά να γνώριζε κάποια σαν την Άννα.*

Χ.Π: Χωρίς αμφιβολία. Ίσως να είχε γνωρίσει και την Άννα. Το μόνο που λέει στην πραγματικότητα είναι ότι την συνάντησε σε μια παμπ, την κέρασε ένα ποτό, πήγαν σε ένα πάρτι και κοίταζε κάτω από τη φούστα της. Δεν υπάρχει τρόπος να γνωρίζουμε αν ήταν η Άννα ή όχι, αλλά θα μπορούσε να είναι. Εννοώ, ζούσαν στην ίδια περιοχή.

...

Μ.Γ: *Σας ενδιαφέρει πραγματικά τι σκέφτονται οι κριτικοί, ή δεν σας ενδιαφέρει;*

Χ.Π: Γι αυτό ακριβώς επρόκειτο να μιλήσω. Πραγματικά όχι. Δεν γεννάται καν θέμα αν τους αρέσει αυτό που κάνεις ή όχι. Δεν με ενδιαφέρει σχεδόν καθόλου αλλά κατά καιρούς ενδιαφέρομαι για κάτι που λέγεται ανεξάρτητα αν αυτό αφορά καλή ή κακή κριτική.

Μ.Γ: Μπορείτε να σκεφθείτε κάποια κακά πράγματα που ειπώθηκαν για σας και τα οποία να σας ενδιέφεραν;

Χ.Π: Ναι, μπορώ. Σκέφτηκα κάτι που ήταν ιδιαίτερα αστείο. Ο Νίγκελ Ντένις στη New York Review Of Books είπε πως τα έργα μου ήταν απλώς ασκήσεις υποκριτικής - για ηθοποιούς. Και ότι ήταν απλώς καλά κομμάτια (γέλιο) για ηθοποιούς. Αυτό μόνο. Τίποτε άλλο. Δεν είδε κανένα περιεχόμενο, απλώς πόζες ηθοποιών που είναι λυπημένοι ή χαρούμενοι ή οτιδήποτε άλλο.

Πραγματικά ήταν πολύ πνευματώδης, εξάισια καταστροφικός κι αυτό με είχε συναρπάσει. Σκέφτηκα, μπορεί αυτό να έχει οποιαδήποτε σχέση με την αλήθεια; Μετά αισθάνθηκα ότι αυτά δεν είναι οι δικές μου ανησυχίες όταν γράφω. Δεν γράφω για να δώσω στους ηθοποιούς καλά κομμάτια. Επίσης σκέφτηκα ότι αν αυτό συμβαίνει, πάρα πολλοί άνθρωποι θα είναι ανόητοι ή τρελοί! Πώς συγκινούνται; Γιατί συγκινούνται αν το όλο πράγμα είναι απλώς σκουπίδια; Έτσι αποφάσισα ότι μάλλον εδώ θα έπρεπε να αμφιβάλω, γι αυτήν την υπόθεση.

Μ.Γ: Όταν ακούω κάτι σαν κι αυτό, αναρωτιέμαι κατά πόσο ένας κριτικός ψάχνει στο υπόβαθρο της ζωής του συγγραφέα, σ' αυτή την περίπτωση ξεκινά από το γεγονός ότι εσείς ο ίδιος είστε ηθοποιός. Η αλήθεια είναι ότι γράφετε καλά κομμάτια για ηθοποιούς.

Χ.Π: Το ελπίζω. Γράφω για τη σκηνή, για ηθοποιούς, να παίζουν. Αλλά αυτό έρχεται δεύτερο. Οι χαρακτήρες είναι το πρώτο. Και καλός ρόλος για τον ηθοποιό είναι ο χαρακτήρας να έχει κανονική και ολοκληρωμένη ζωή.

...

Μ.Γ: Δεν νομίζετε πως είστε παγιδευμένος τώρα;

Χ.Π: Πάντα νομίζω πως βρίσκομαι σε παγίδα. Μερικές φορές εύχομαι απεγνωσμένα να μπορούσα να γράψω σαν κάποιος άλλος, να είμαι κάποιος άλλος. Κανένας συγκεκριμένα. Να, αν μπορούσα ν' ακουμπήσω το μολύβι στο χαρτί και ξαφνικά να ξεπηδούσαν όλα μ' έναν τελείως διαφορετικό τρόπο. Θα ήταν υπέροχο ν' ανακαλύψω πως ήμουν κάποιος άλλος. Συχνά το αισθάνομαι αυτό με τον εαυτό μου, καθώς ξυπνώ το πρωί. Είμαι παγιδευμένος στον εαυτό σου για μια ολόκληρη ζωή. Βαριέμαι τον εαυτό μου, μπουχτίσα μαζί του. Ο αέρας που με περιβάλλει είναι πάντα ο αέρας που δημιουργεί η κίνησή μου. Αν ήμουν κάποιος άλλος πιθανόν να δημιουργούσα ένα διαφορετικό αέρα. Πρέπει να παραδεχτώ ότι έχω κουραστεί να είμαι αυτός ο τύπος, ο Χάρολντ Πίντερ. Απέχει πολύ από το να είναι ο εαυτός μου. Ο Χάρολντ Πίντερ μου κάθεται στο σβέρκο.

Μ.Γ: Ποιος είναι ο Χάρολντ Πίντερ;

Χ.Π: Δεν είναι εγώ. Είναι δημιούργημα κάποιου άλλου. Είναι πολύ παράξενο. Πολύ συχνά οι άνθρωποι με χαιρετούν εγκάρδια δια χειραγίας και λένε ότι είναι ευτυχείς που με γνωρίζουν, εγώ όμως έχω πολύ ανάμεικτα συναισθήματα - γιατί δεν είμαι καθόλου σίγουρος ποιος είναι αυτός που νομίζουν ότι συναντούν. Στην πραγματικότητα ποιον συναντούν τελικά. Δεν μπορώ να το εξηγήσω πολύ καλά. Πολλές φορές αισθάνομαι στους άλλους έναν υπερβολικό σεβασμό που με καταθλίβει.

...

Μ.Γ: Γράφετε ακόμη ποίηση;

Χ.Π: Ναι, έχω γράψει δυο ποιήματα τα τελευταία χρόνια. Πολύ μικρά. Έγραψα ένα περίπου έξι μήνες πριν, κάπου εφτά γραμμές, αλλά θυμάμαι ότι έκανα δεκατρία προσχέδια γι αυτό.

Μ.Γ: Πόσα προσχέδια κάνετε συνήθως για ένα θεατρικό έργο;

Χ.Π: Περίπου τρία. Αλλά αυτό ήταν τόσο σημαντικό όσο και καθετί δικό μου - αυτό το ποίημα. Αλλά και κάθε ποίημα είναι, από συναισθηματική άποψη. Κάποτε καταγινόμενοι πολύ με την ποίηση.

Μ.Γ: Μου φαίνεται, αν θέλετε να μιλήσουμε για τα τρία τελευταία θεατρικά έργα σας, ότι είναι περισσότερο λυρικά. Έχετε επίγνωση αυτού του πράγματος;

Χ.Π: Βεβαίως. Νομίζω ότι είναι μια πολύ επικίνδυνη περιοχή.

Μ.Γ: Γιατί είναι επικίνδυνη περιοχή;

Χ.Π: Γιατί μπορείς να φας πάρα πολύ εύκολα τα μούτρα σου αν προσπαθήσεις να εκφράσεις, με «λυρικούς», αν θες, όρους, τι πραγματικά συμβαίνει στους ανθρώπους. Το έκανα στη *Σιωπή* αλλά το έκοψα. Είχα ένα τέτοιο κομμάτι. Πραγματικά ήταν πάρα πολύ ενδιαφέρον. Όταν το έγγραψα έστειλα το έργο, όπως κάνω πάντα, στον Σάμουελ Μπέκετ του οποίου τη γνώμη, το λιγότερο που μπορώ να πω, σέβομαι. Και... τον γνωρίζω.

Μ.Γ: Του στέλνετε πάντα τα έργα σας;

Χ.Π: Ξεκίνησα, νομίζω, με το *Γυρισμό*. Ναι, του τα στέλνω πάντα. Και γράφει τις πιο οξυδερκείς παρατηρήσεις. Του άρεσε η *Σιωπή* πάρα πολύ. Έγραψε, θυμάμαι, μια πολύ μικρή παρατήρηση,

κάτι ως προς το άκουσμα, «θα σου πρότεινα να εξετάσεις ή να ξανασκεφτείς ένα μονόλογο, τέταρτος μονόλογος, σελίδα πέντε.» (Γέλιο). Κάτι τέτοιο. Οπότε κοίταξα αυτόν τον μονόλογο αμέσως και σκέφτηκα, λοιπόν, πως δεν βρίσκω τίποτα στραβό μ' αυτόν. Τι είναι αυτό που πρέπει να ξανασκεφτώ; Όλα μου φαίνονται εντάξει. Αλλά θα το έχω στο μυαλό μου. Θα κρατήσω αυτή την παρατήρηση στο μυαλό μου. Του έγραψα και του είπα, σ' ευχαριστώ αλλά σχετικά μ' αυτόν τον μονόλογο, θα τον ακούσω στις πρόβες και θα δω τι θα κάνω. Οι πρόβες άρχισαν, τον άκουσα και σκέφτηκα ότι όλα ήταν μια χαρά. Μετά από δύο βδομάδες πρόβας, ο Πήτερ Χολ ήρθε - είχα λείψει για μερικές μέρες- και είπε «υπάρχει ένας μονόλογος σ' αυτό το έργο που νομίζω πως δεν λειτουργεί καθόλου». Και ήταν ο ίδιος μονόλογος. Ξεκόλλησα λοιπόν, τον ξανάκουσα όπως έπρεπε και συνειδητο-ποίησα ότι ο Μπέκετ είχε απόλυτο δίκιο.

Μ.Γ: Γιατί δεν λειτουργούσε;

Χ.Π: Επειδή... πολύ απλά ξεπερνούσε κάθε όριο λυρισμού. Το πρόβλημα ήταν ότι ήταν ασαφής και καθόλου ακριβής και νομίζω ότι αυτό δημιουργεί το πρόβλημα όταν προσπαθείς να χρησιμοποιήσεις τη γλώσσα μ' αυτόν τον τρόπο. Πρέπει να είναι απολύτως ακριβής. Αν γενικεύει τότε γίνεται συγκαταβατική και αυτό είναι αθέμιτο. Αυτό ισχύει και για τη χρήση οποιουδήποτε είδους γλώσσας με οποιαδήποτε συμφραζόμενα αλλά κυρίως για το είδος της γλώσσας στο οποίο αναφερθήκατε μιλώντας για τα τελευταία μου έργα.

Μ.Γ: Αισθάνεστε ότι πρέπει να κρατήσετε αποστάσεις από το συναίσθημα;

Χ.Π: Δεν σας καταλαβαίνω ακριβώς.

Μ.Γ: Δεν θα θέλατε να παρασυρθείτε από κάτι το οποίο δεν ελέγχετε; Κάτι που δεν θα μπορούσατε να κάνετε με την ακρίβεια την οποία θα απαιτούσατε; (Σιωπή). Η ιδέα του λυρισμού δηλώνει σε μένα ένα είδος συναισθήματος.

Χ.Π: Αυτό που με ενδιαφέρει είναι το συναίσθημα ως περιεχόμενο, όταν γίνεται αισθητό σε πολύ πολύ μεγάλο βάθος. Χριστέ μου, δεν θέλω να κάνω μια κατηγορηματική δήλωση αλλά σκέφτομαι πως ίσως να είναι και όλως διόλου αδύνατον να εκφραστεί. Κι αυτό επειδή εκφράζουμε τα συναισθήματά μας με τόσους πολλούς μικρούς τρόπους, οπουδήποτε βρισκόμαστε - ή δεν μπορούμε να τα εκφράσουμε με άλλον τρόπο.

Μ.Γ: Αυτό θα μπορούσε να είναι ένα μάθημα που δίδαξε ο Μπέκετ, ο οποίος χωρίς να κάνει προφανή τα συναισθήματα, μπορεί να είναι αρκετά συναισθηματικός.

Χ.Π: Ναι, και με τόσο απλούς τρόπους.

Μ.Γ: Θυμάμαι πριν από χρόνια που γράφατε πόσο μεγάλη σημασία έχει για σας ο Μπέκετ, την εποχή που αναφερόσασταν στις νουβέλες του. Πώς αισθάνεστε για τα θεατρικά του έργα;

Χ.Π: Τι μπορώ να πω; (Σιωπή).

Μ.Γ: Αισθάνεστε σαν ένας μαθητής μπροστά στο δάσκαλο;

Χ.Π: Όχι, όχι σαν ένας μαθητής μπροστά στο δάσκαλο. Νομίζω πως είναι ο πιο αξιόλογος συγγραφέας στον κόσμο, αυτό αισθάνομαι. Δεν αισθάνομαι σαν μαθητής μπροστά στο δάσκαλο, καταρχήν γιατί δεν βλέπω ποια σχέση έχω μαζί του.

Μ.Γ: Υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν ότι έχετε, ειδικά στα τρία τελευταία σας έργα.

Χ.Π: Αφήστε τους να λένε... αυτή η τρομερή mania να τα αναγάγουν όλα σε κατηγορίες. Δεν το αισθάνομαι αυτό σε κανένα επίπεδο, ανεξάρτητα απ' όλα τα άλλα. Αισθάνομαι ότι τα επιτεύγματα του, αυτό που ήταν ικανός να κάνει στη ζωή του, με τη γραφή του, απέχει τόσο πολύ από τα δικά μου, που δεν βλέπω κανενός είδους σύγκριση. Νομίζω ότι είναι ένας μεγάλος συγγραφέας. Και εγώ σίγουρα δεν είμαι αυτό το πράγμα, όπως τουλάχιστον εγώ καταλαβαίνω αυτή την φράση, και να είστε σίγουρος πως την καταλαβαίνω. Η φράση αυτή έχει μια ξεκάθαρη σημασία για μένα. Μπορώ να σας πω ποιοι είναι μεγάλοι συγγραφείς, πολύ απλά. Τους ξεχωρίζεις τόσο εύκολα. Είναι τόσο αναγνωρίσιμοι.

Μ.Γ: Ονομάστε κάποιους από αυτούς.

Χ.Π: Βεβαίως, ο Ντοστογιέφσκι. Αυτόν έχω στο μυαλό μου. Ο Τζόυς, ο Προύστ. Δεν απέκτησαν φήμη για το τίποτα. Και ο Μπέκετ. (Σιωπή).

Μ.Γ: Πρέπει να αγωνιστεί κανείς γι αυτό, έτσι δεν είναι;

Χ.Π: Δεν θα το 'λεγα έτσι. Δεν έχω αυτού του είδους τη φιλοδοξία. Ενώ ότι δεν μπορεί κανείς να αγωνιστεί για να γίνει μεγάλος συγγραφέας.

Μ.Γ: Μπορείς να αγωνιστείς να γίνεις καλύτερος.

Χ.Π: Πάντα αγωνίζεσαι να γίνεις καλύτερος. (Παύση). Βρίσκω κάτι παράδοξο σ' αυτό που ονομάζεται «λογοτεχνική ζωή» και το οποίο παρατηρώ. Πρέπει να πω, ειδικά στη Ν. Υόρκη, υπάρχει ένας υπερβολικός ανταγωνισμός. Αλλά ειλικρινά σας λέω, αυτό είναι κάτι που εμένα δεν με έχει αγγίξει ποτέ. Απλά, δεν είμαι ένας φιλόδοξος άνθρωπος.

Μ.Γ: *Τι σας έκανε να αρχίσετε να γράφετε θεατρικά έργα; Υπήρχε κάτι συγκεκριμένο που σας ώθησε να γράψετε Το Δωμάτιο, το πρώτο σας έργο;*

Χ.Π: Ναι. Έχω την εικόνα. Ξέρω τι συνέβη. Ήμουν σ' ένα πάρτι σ' ένα σπίτι και για κάποιο λόγο με πήγαν να με συστήσουν σ' έναν άντρα που ζούσε στο τελευταίο πάτωμα, ή σε ένα από τα πάνω πατώματα και πήγα στο δωμάτιό του. Ήταν ένας λιγνός, μεσήλικας, με γυμνά πόδια που περπατούσε πάνω κάτω στο δωμάτιο. Πολύ κοινωνικός και ευχάριστος και έφτιαχνε αυγά με μπέικον για έναν τεράστιο άντρα που καθόταν στο τραπέζι και ήταν τελείως σιωπηλός. Έφτιαξε το μπέικον με τα αυγά, έκοψε ψωμί, έβαλε τσάι και το έδωσε στο φίλο του, που διάβαζε κόμικς. Και εντωμεταξύ μας μιλούσε πάρα πολύ γρήγορα και χαμηλόφωνα. Μείναμε μόνο πέντε λεπτά αλλά κάτι μου έμεινε από αυτό. Είπα σε ένα φίλο ότι θα ήθελα να γράψω ένα θεατρικό έργο και ότι υπάρχει ένα έργο εδώ. Και μετά όλα συνέβησαν από μόνα τους. Έγραφα πρόζα στο παρελθόν, όταν ήμουν νέος. Και ένα μεγάλο μέρος από αυτήν, καθώς και μια ολόκληρη νουβέλα, *Οι Νάνοι*, ήταν σε διάλογο.

Μ.Γ: *Ας πάμε ξανά πίσω για ένα λεπτό, τι είπε ο Μπέκετ για τους Παλιούς Καιρούς;*

Χ.Π: Ναι, του άρεσε. του άρεσε αρκετά. Είχε μια επιφύλαξη, για ένα μονόλογο. Όχι, δεν πρόκειται να πω ποιος ήταν.

Μ.Γ: *Είναι ακόμα μέσα;*

Χ.Π: Είναι μέσα.

Μ.Γ: *Για τον ίδιο λόγο;*

Χ.Π: Όχι, όχι για τον ίδιο λόγο. Αλλά κόλλησα σ' αυτό το σημείο. Δεν έχω εναλλακτική λύση παρά να τον αφήσω όπως έχει.

Μ.Γ: *Ο Πήτερ Χολ δεν το εντόπισε;*

Χ.Π: Όχι. Να έχετε κατά νου ότι δεν ήταν καθόλου εύκολο. Πρέπει να το ομολογήσω αυτό.

Μ.Γ: *Ο Μπέκετ σας στέλνει τα έργα του;*

Χ.Π: Δεν γράφει καθόλου. Μου στέλνει τα βιβλία του, αλλά εγώ δεν - δεν είμαι καθόλου στην ίδια θέση. Με άλλα λόγια εγώ δεν του στέλνω ποτέ παρατηρήσεις. Είμαι πολύ χαρούμενος να έχω τις δικές του. Ούτε στα όνειρά μου! Τέλος πάντων, δεν έχω παρατηρήσεις, καμία.

Μ.Γ: *Πότε συναντήσατε τον Μπέκετ για πρώτη φορά;*

Χ.Π: Από τα δεκαεννιά μου άρχισα να τον διαβάζω, τις νουβέλες του, και με εξέπληξαν. Όταν ανεβάσαμε τον *Επιστάτη* στο Παρίσι το 1961, συμμετείχε ο Ρότζερ Μπλιν και μια μέρα λέει, «θα ήθελες να συναντήσεις τον Μπέκετ;» Ήταν πάρα πολύ για μένα - και μόνο η σκέψη αυτού του πράγματος. Του είχα γράψει παλιά. Μπορείτε να φανταστείτε. Από το 1949 που άρχισα να διαβάζω Μπέκετ, δεν κατάφερα να του γράψω παρά το 1959 περίπου - όταν έγραφα σ' αυτόν ένα πολύ μικρό σημείωμα προσπαθώντας να πω εγώ - κάτι. Και μου απάντησε με ένα εξαιρετικά ωραίο γράμμα. Οπότε ήμουν σε θέση να τον συναντήσω. Και το αποκορύφωμα είναι ότι πήγα στο ξενοδοχείο του και ήταν πάρα πολύ ενεργητικός και ομιλητικός και υπερβολικά καταδεχτικός και φιλικός και περάσαμε όλη τη νύχτα μαζί. Και αυτό ήταν πραγματικά... πολύ όμορφο. Και από τότε βλέπομαστε αρκετά.

...

Μ.Γ: *Θα μπορούσατε να μιλήσετε για τη σχέση σας με τον Πήτερ Χολ;*

Χ.Π: Μια δυο από τις πρώτες μου εμπειρίες με σκηνοθέτες στο θέατρο ήταν πάρα πολύ δύσκολες, σχεδόν αδύνατες. Έβρισκα τους σκηνοθέτες πολύ περιχαρακω-μένους στις απόψεις τους, έτσι η παρουσία μου στο θέατρο τους έφερνε σε αμηχανία. Σχεδόν έπρεπε να ζητήσω άδεια για να μου επιτραπεί να μιλήσω. Βρέθηκα στην ακόμα χειρότερη θέση να πρέπει να συναντήσω τους ηθοποιούς κρυφά για να τους μιλήσω. Όταν πρωτοδούλεψα με τον Πήτερ από την πρώτη στιγμή με κάλεσε να σκηνοθετήσουμε μαζί. Ήταν η *Συλλογή*. Καθιέρωσε εξ αρχής μια ατμόσφαιρα πλήρους αμεροληψίας και ειλικρίνειας σε όλους τους τομείς. Είναι παντελώς απαλλαγμένος από οποιοδήποτε είδος άμυνας ή ανασφάλειας στη δουλειά του. Γι' αυτό και επιτρέπει σε όλο τον κόσμο να δουλεύει μαζί του - τους ηθοποιούς και φυσικά τον συγγραφέα - να πουν οτιδήποτε θέλουν, να συνεισφέρουν σε οτιδήποτε, ακόμα και να διαφωνήσουν μαζί του ανοιχτά. Δεν εκνευρίζεται ποτέ αν σε κάτι αποδειχτεί πως έσφαλε. Το ίδιο κι εγώ. Αυτή η ατμόσφαιρα που ξέρει να δημιουργεί, είναι καθοριστικά σημαντική για μια σωστή δουλειά στο θέατρο.

Μ.Γ: *Δεν μετατρέπεται ποτέ αυτό σε αναρχία;*

Χ.Π: Ποτέ, γιατί είναι δική του παραγωγή. Αυτός είναι ο τελικός ρυθμιστής, αν και αυτός θα μπορούσε εξίσου να πει πως είναι το έργο μου και πως εγώ είμαι ο τελικός ρυθμιστής. Φτάνουμε και οι δύο από διαφορετικούς δρόμους ακριβώς στις ίδιες αποφάσεις. Έχουμε ένα είδος

επικοινωνίας στην οποία τα μισά δεν χρειάζεται καν να ειπωθούν. Εμπιστεύομαι την κρίση του.

Μ.Γ: *Τι είδους ερωτήσεις θα έκανε στο συγγραφέα;*

Χ.Π: Αν δεν έχει ξεκαθαρίσει τις προθέσεις μου, απλά με ρωτάει και προσπαθώ να του πω ποιες ήταν. Αν υπάρχει κάποια σύγχυση...

Μ.Γ: *Υπήρξε ποτέ σύγχυση;*

Χ.Π: Ναι. Αναμφισβήτητα όμως το έργο *Παλιοί Καιροί* είναι πολύ πυκνά υφασμένο, πολύ σφικτά υφασμένο. Δεν μπορούν να υπάρξουν παρεξηγήσεις μεταξύ των ηθοποιών και του σκηνοθέτη. Είναι θέμα του ποιος αισθάνεται τι και σε ποια στιγμή. Πρέπει να ομολογήσω ότι δεν είμαι ικανός να γράψω πολύ σαφείς σκηνικές οδηγίες με την παλιά έννοια του όρου. Μου είναι αδύνατον να χρησιμοποιήσω αυτές τις λέξεις - τις λέξεις μέσα στις παρενθέσεις. Αραιά και που αναγκάζομαι να το κάνω. Μόνο στα σημεία όπου υπάρχει έδαφος για παρεξηγήσεις.

Μ.Γ: *Η μόνη σκηνική οδηγία που μπορώ να σκεφτώ εκ του προχείρου είναι το «κλαίει».*

Χ.Π: Χριστέ μου, ναι.

Μ.Γ: *Οι σιωπές και οι παύσεις υπολογίζονται ως σκηνικές οδηγίες;*

Χ.Π: Δεν μιλάω γι' αυτό.

Μ.Γ: *Εννοείς «το λέει θλιμμένα» ή «το λέει αστειευόμενος»;*

Χ.Π: Ναι, σωστά. Νομίζω ότι το έχω κάνει κι αυτό δυο τρεις φορές σ' αυτό το έργο.

Μ.Γ: *Είστε πολύ σαφής για τη διαφορά ανάμεσα στην παύση και την σιωπή. Η σιωπή είναι το τέλος μιας κίνησης;*

Χ.Π: Αχ όχι! Αυτές οι παύσεις και οι σιωπές! Έχω βαρεθεί πια! Καμιά φορά όταν βρίσκομαι ανάμεσα σε παρέες ηθοποιών, συνήθως στο εξωτερικό, λένε ότι μια σιωπή είναι προφανώς μακρύτερη από μια παύση. Σωστά. Εντάξει, έτσι είναι. Λένε αυτή είναι παύση, οπότε σταματάμε. Και μετά την παύση ξεκινάμε και πάλι. Είμαι σίγουρος ότι αυτό συμβαίνει παντού και ευχαριστώ το Θεό που δεν ξέρω τίποτα γι' αυτό. Κατά την άποψή μου δεν υπάρχει εδώ θέμα κανενός είδους τυπικής διευθέτησης. Η παύση είναι παύση εξαιτίας αυτού που μόλις συνέβη στο μυαλό και στα σωθικά των χαρακτήρων. Ξεπηδούν από το κείμενο. Δεν είναι συμβατικές ευκολίες και εμφάσεις, αλλά μέρη του σώματος της δράσης. Υποθέτω ότι αν παίζουν σωστά, θα βρουν ότι η παύση - ή ό,τι στο διάβολο είναι αυτό - είναι αναπόφευκτη. Και μια σιωπή παρομοίως σημαίνει ότι κάτι έχει συμβεί και έχει δημιουργήσει μια αδυναμία να μιλήσει κανείς και να πει οτιδήποτε για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα - μέχρι να καταφέρουν να ανασυγκροτηθούν από αυτό που συνέβη πριν τη σιωπή.

Μ.Γ: *Κατά μια έννοια ενέχουν τη θέση διαλόγου.*

Χ.Π: Ναι. Είναι μέρος της ζωής του όλου πράγματος. Και γι' αυτό είναι τελείως αποκαρδιωτικό να βρίσκεις ηθοποιούς να σταματούν μόνο και μόνο επειδή λέει «παύση». Αισθάνομαι πάντα ότι επί της ουσίας υπάρχει λόγος.

...

Μ.Γ: *Τα έργα σας έχουν να κάνουν με τον χρόνο. Το παρελθόν για σας είναι κάτι περισσότερο από μια καλλιτεχνική έγνοια;*

Χ.Π: Α, ναι, είναι. Νομίζω όμως πως αναζητώ όλο και περισσότερο στο παρόν ένα είδος ποιότητας στη ζωή που να διαρκεί.

Μ.Γ: *Είναι της ηλικίας σας;*

Χ.Π: Μπορεί να είναι. Μπορεί να είναι. Σίγουρα αισθάνομαι όλο και περισσότερο ότι το παρελθόν δεν είναι παρελθόν, ότι ποτέ δεν ήταν παρελθόν. Είναι παρόν.

Μ.Γ: *Τι είναι το μέλλον;*

Χ.Π: Γνωρίζω ότι το μέλλον πρόκειται να γίνει το ίδιο πράγμα. Δεν θα τελειώσει ποτέ. Κουβαλάς όλες τις καταστάσεις μέσα σου μέχρι το τέλος.

Μ.Γ: *Είσαστε πάντα το άθροισμα των προηγούμενων κομματιών σας;*

Χ.Π: Αλλά αυτά τα προηγούμενα κομμάτια είναι ζωντανά και παρόντα. Η μόνη στιγμή που μπορώ να θεωρήσω ότι ζω στο παρόν, είναι όταν είμαι απασχολημένος με μια φυσική δραστηριότητα. Πραγματικά ξεχνιέμαι.

Μ.Γ: *Όπως το κρίκετ;*

Χ.Π: Ναι, ή το σκουός για παράδειγμα. Η συγκέντρωση στο παρόν μοιάζει να είναι απόλυτη.

Μ.Γ: *Δεν σκέφτεστε παλιότερους αγώνες κρίκετ;*

Χ.Π: Όχι, όταν είμαι πλήρως απασχολημένος με κάτι.

Μ.Γ: *Δεν το αισθάνεστε αυτό όταν γράφετε ένα έργο;*

Χ.Π: Όχι. Όταν γράφω ένα έργο δεν ξέρω τι έρχεται στο χαρτί. Έρχεται από κάπου. Δεν είναι μόνο η παρούσα στιγμή, κατά κανένα τρόπο. Όλα όσα καταλήγουν στο χαρτί είναι χρόνος - η

αρχική σας ερώτηση. Το όλο ζήτημα του χρόνου και οι επιπτώσεις του και τα πιθανά νοήματά του, πραγματικά φαίνεται να με απορροφούν όλο και περισσότερο.

Μ.Γ: *Πιάνετε τον εαυτό σας να σκέφτεται την παιδική σας ηλικία;*

Χ.Π: Όχι. Μου φαίνεται πως έχω ξεχάσει σχεδόν τα πάντα γι' αυτήν. Αν με ρωτήσεις να σου πω ιστορίες για την παιδική μου ηλικία, θα το έβρισκα σχεδόν αδύνατο. Το ίδιο πράγμα συμβαίνει και με την εφηβεία. Υπάρχει κάποια μικρή διαφορά επειδή κάποιος θυμάται διάφορες διαθέσεις, ατμόσφαιρες, γενικές καταστάσεις όπως θλίψη και χαρά και πράγματα τέτοιου είδους. Αλλά είναι πολύ δύσκολο να είσαι πιο σαφής. Για παράδειγμα, αν ήθελα να αναφερθώ στους *Παλιούς Καιρούς*, και με ρωτούσες ποιο κορίτσι γνώριζα είκοσι χρόνια πριν, το μήνα Αύγουστο, δεν θα μπορούσα να πω. Γνώριζα πολλά κορίτσια εκείνη την περίοδο και πραγματικά δεν θα μπορούσα να σου πω με ποια ήμουν. Δεν μπορείς να θυμηθείς ημερομηνίες. Όχι μόνο δεν θα μπορούσα να σου πω ποιο κορίτσι ήταν αλλά δεν θα ήμουν επίσης σε θέση να περιγράψω τι συνέβη ανάμεσά μας. Μια δυο εικόνες παραμένουν. Μια εικόνα βροχής, για παρά-δειγμα, στο δρόμο ή ένας καθρέφτης. Δεν μπορώ να θυμηθώ πάρα πολλά, αλλά στην πραγματικότητα δεν έχουν ξεχαστεί. Υπάρχουν - γιατί πολύ απλά δεν έχουν φύγει. Τα κουβαλάω μαζί μου. Αν πραγματικά θυμόσουν τα πάντα, θα έσκαγες. Δεν μπορείς να αντέξεις το βάρος. Ξεσκαρτάρουμε, σίγουρα, πολλά. Πρέπει να το κάνουμε.

Μ.Γ: *Δεν έχετε γράψει για την εφηβεία σας, έτσι; Εκτός από μια νουβέλα.*

Χ.Π: Α, ναι, ήταν φοβερό αυτό. Όχι νομίζω ότι δεν έχω γράψει. Όλη αυτή η θλίψη και η αγωνία όταν είσαι έφηβος. Τι στο καλό ήταν αυτό; Τι ήταν αυτό που το προκαλούσε συγκεκριμένα; Δεν γνωρίζω. Ίσως να είναι όλα τόσο επώδυνα. Εν πάση περιπτώσει δεν αυτοβιογραφούμαι.

Μ.Γ: *Δεν ενδιαφέρεστε για την πολιτική, έτσι;*

Χ.Π: Εξαρτάται τι εννοείτε. Έχω συνείδηση του τι συμβαίνει στον κόσμο. Δεν είμαι με κανέναν τρόπο τυφλός ή κουφός στον κόσμο που με περιβάλλει.

...

Μ.Γ: *Δεν γράφετε ποτέ εισαγωγές στα έργα σας;*

Χ.Π: Ένα έργο πρέπει να μιλάει από μόνο του. Έχω γράψει γράμματα σε σκηνοθέτες πολύ συγκεκριμένα, νομίζω, καθόλου θεωρητικά. Για το πώς να ενεργήσουν, ειδικά όταν δεν μπορώ να είμαι εκεί. Αλλά εκνευρίστηκα υπερβολικά όταν έγραψα ένα γράμμα σε έναν καλό Γερμανό σκηνοθέτη, έναν ηλικιωμένο άντρα, που ονομάζεται Σβάικαρτ, όταν ανέβαζε το *Τοπίο* και τη *Σιωπή* στο Αμβούργο. Του έγραψα ένα γράμμα για τα έργα, το οποίο ήλπιζα ότι θα του ήταν χρήσιμο. Και κάποια στιγμή το πρόγραμμα έφτασε στα χέρια μου και είδα εκεί τυπωμένο το προσωπικό γράμμα που του είχα στείλει. Δεν το έκανε αυτός αλλά το θέατρο πήρε το γράμμα και το τύπωσε, που να πάρει. Δεν γίνεται δημόσια αυτή η δουλειά. Εγώ μιλούσα πρακτικά στον σκηνοθέτη μου.

Μ.Γ: *Νομίζετε ότι έβλαψε την εκτίμηση ή την κατανόηση του κειμένου το να υπάρχει το γράμμα σας στο πρόγραμμα;*

Χ.Π: Όχι, πιθανώς να βοήθησε. Αλλά δεν ήταν αυτό το θέμα. Και εξάλλου δεν μ' ενδιαφέρει να βοηθώ τους ανθρώπους να καταλάβουν.

Μ.Γ: *Αλλά η επικοινωνία είναι πολύ σημαντική για εσάς. Θέλετε οι άνθρωποι να συγκινούνται από τη δουλειά σας.*

Χ.Π: Αυτό μπορεί να έρθει μόνο από την ίδια τη δουλειά. Αν πρόκειται να τους συγκινήσει, θα τους συγκινήσει. Είναι ολοκληρωτικά δική τους ευθύνη. Φυσικά είμαι πολύ χαρούμενος όταν τα έργα πραγματικά βρίσκουν απήχηση, όταν το κοινό τα απολαμβάνει ή αναγνωρίζει τις καταστάσεις. Είναι μια φυσιολογική ικανοποίηση. Αλλά αν δεν συμβεί, απλά δεν συνέβη. Και δεν είναι δουλειά μου να προσπαθήσω να τους ενθαρρύνω. (Παύση). Έχω πολύ ανάμεικτα συναισθήματα για το κοινό. Δεν το αγαπώ πάντα. Δυστυχώς ως ηθοποιός ανέπτυξα μια εχθρότητα απέναντι στο κοινό. Μπορεί να ακούγεται παιδικό αλλά τείνω να αντιμετωπίζω το κοινό ως εχθρό μου. Με άλλα λόγια είναι ένοχοι μέχρι να αποδειχθούν αθώοι. Αυτό που απαιτείται είναι απλά μια προσπάθεια συγκέντρωσης αλλά αυτοί σπάνια φαίνονται διατεθειμένοι να την καταβάλλουν. Περισσότερες από τις μισές φορές αναρωτιέμαι τι στο καλό, γιατί μπαίνουν στον κόπο να έρθουν στο θέατρο. Δεν είμαι καθόλου πεπεισμένος ότι το μεγαλύτερο μέρος ενός δεδομένου κοινού ενδιαφέρεται πραγματικά για το θέατρο. Αλλά όταν είμαι ανάμεσα στο κοινό, συμπάσχω με το κοινό επειδή πρέπει να ανεχτώ αυτά τα απαίσια πράγματα που γίνονται πάνω στη σκηνή. Μερικές φορές αισθάνομαι ταυτισμένος μαζί τους, να υποφέρω κι εγώ.

Μ.Γ: *Φεύγετε από πολλά έργα;*

Χ.Π: Φεύγω συχνά, φοβάμαι. Αλλά μερικές φορές μένω. Αισθάνομαι ότι δεν υπάρχει λόγος να

χάνεις το χρόνο σου - αν δεν σε κερδίσει, αν δεν συναντά το δρόμο σου, ή αν έχεις να κάνεις κάτι καλύτερο, όπως το να πεις ένα ποτό δίπλα. Αυτό δεν σημαίνει ότι το έργο από το οποίο φεύγεις είναι κακό. Οι άνθρωποι οι οποίοι το απολαμβάνουν, το απολαμβάνουν.

Μ.Γ: Σας αρέσει να υπάρχει μια δόση μυστηρίου στα έργα σας, όταν τα γράφετε; Είναι αυτό μέρος της διασκέδασης, να κρατάτε μυστικά;

Χ.Π: Όχι. Ειλικρινά δεν κρατώ ηθελημένα ένα μυστικό. Μπορώ απλά να γράψω ένα έργο με τον τρόπο που μπορώ να γράψω. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος να το προσεγγίσω.

Μ.Γ: Στους ανθρώπους αρέσει να βρίσκουν αινίγματα, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν. Φαντάζομαι το κοινό στους Παλιούς Καιρούς θα διερωτάται, συνέβη αυτό ή δεν συνέβη;

Χ.Π: Θα σας πω ένα πράγμα για τους Παλιούς Καιρούς. Συμβαίνει. Όλα συμβαίνουν. (Σιωπή).

Μ.Γ: Πώς βλέπετε το θέατρο των σκηνοθετών όπου ο σκηνοθέτης βάζει τη σφραγίδα του στην παράσταση πολύ εντονότερα από τον συγγραφέα; Σας προσβάλλει ως συγγραφέα; Το θεατρικό έργο χρειάζεται τον συγγραφέα;

Χ.Π: Θα σας μιλήσω ως προς το δικό μου γούστο. Κάτι μέσα μου με ωθεί να πω ναι, το έργο χρειάζεται ένα συγγραφέα. Θέλω να πω, είμαι ένας αρκετά παραδο-σιακός άνθρωπος. Αυτό που με ενδιαφέρει στο θέατρο είναι, καταρχήν, να δω ένα έργο γραμμένο από ένα συγγραφέα και φυσικά να έχει έναν υψηλό βαθμό επάρκειας. Ως σκηνοθέτης, εγώ ο ίδιος, θα το εκτιμούσα αυτό. Το ομαδικό θέατρο που έτυχε να δω, εννοώ τη συλλογική δημιουργία, πάρα πολύ σπάνια με ενδιέφερε. Εκτιμώ μια συγκεκριμένη ομάδα στην Αγγλία που ονομάζεται The Freehold και το Open Theatre εδώ. Αλλά αυτό που απεχθάνομαι πραγματικά είναι να ανυψώνεται μια ομάδα νευρόσπαστων πάνω από το κοινό με ένα είδος επιδεικτικής φιλαρέσκειας και σιχαμερού ξεράσματος. Το βρίσκω υπερβολικά πληκτικό και άτεχνο. Γιατί δεν το κάνουν απλά για τους εαυτούς τους; Τα θεωρώ όλα αυτά μια επίδειξη, μια πόζα, μια μασκαράτα με το πρόσημα της συντροφικότητας, με την πρόφαση μιας βαρύγδουπης δήλωσης - που ποτέ δεν με πείθει και που νομίζω πως είναι πάντα μια χοντρή γενίκευση.

Μ.Γ: Μια βαρύγδουπη δήλωση;

Χ.Π: Εννοώ κάθε βαρύγδουπη δήλωση φυσικά, ναι, αλλά ιδιαίτερα βαρύγδουπες δηλώσεις του τύπου: «Νιώσε την αγάπη που σου αξίζει» και «έλα σε μένα και εγώ θα έρθω σε σένα» ή «χτύπα με και θα σε χτυπήσω». Όλες αυτές οι αφελείς γενικεύσεις στερούνται παντελώς νοήματος.

Νομίζω πως οι ηθοποιοί σε πολλές από αυτές τις περιπτώσεις τρέφουν την πολύ σοβαρή αυταπάτη πως αυτοί οι ίδιοι ως άνθρωποι έχουν κάτι να προσφέρουν στους άλλους, πως μπορούν να διδάξουν, πως μπορούν να πληροφορήσουν άλλους ανθρώπους, πως είναι σε θέση να βοηθήσουν ή να διαφωτίσουν, πράγμα κατά τη γνώμη μου πολύ αμφισβητήσιμο.

Μ.Γ: Επειδή είναι ηθοποιοί;

Χ.Π: Όχι, επειδή κανένας δεν είναι σε αυτή τη θέση. Και κανένας δεν δικαιούται να θεωρεί τον εαυτό του σε μια τέτοια θέση. Κι εγώ το ίδιο. Είναι φανερό ένα είδος αλαζονείας κρυμμένο σ' αυτή τη στάση... Σκηνοθετούσα πρόσφατα ένα έργο του Τζέιμς Τζόυς, τους *Εξόριστους*. Και για όλους εμάς που συμμετείχαμε προσπαθώντας να βρούμε επακριβώς τι είχε στο μυαλό του αυτός που έγραψε το έργο, να εντοπίσουμε επακριβώς τι διαμείβεται μέσα σε αυτό το μυαλό, αυτό ήταν πολύ περισσότερο συναρπαστικό.

Μ.Γ: Ποια είναι τα σχέδιά σας;

Χ.Π: Δεν ξέρω τι θα κάνω. Δεν έχω ιδέα τι θα μου προκύψει, αλήθεια. Πάντα από- μένω μ' αυτόν τον άδειο χώρο μπροστά μου, μόλις τελειώνω ένα θεατρικό έργο. Και αυτός ο χώρος όλο και μεγαλώνει.

Μ.Γ: Μετά την Επιστροφή αισθανθήκατε πως δεν θα ξαναγράφατε άλλο έργο;

Χ.Π: Ναι, σίγουρα το αισθάνθηκα, πολύ πολύ καταπιεστικά.

Μ.Γ: Τι κάνατε;

Χ.Π: Φρόντιζα να απασχολούμαι, υποθέτω, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Είχα τον κινηματογράφο, νομίζω. Δεν είναι όμως ακριβώς το ίδιο με κάτι που έρχεται από το βάθος της ύπαρξής σου. Οι λέξεις τέλος πάντων γίνονται διαρκώς πιο δύσκολες όσο μεγαλώνεις. Τι άλλο θα μπορούσε κανείς να γράψει; Κάτι φαίνεται να συμβαίνει. Αισθάνομαι αρκετά χαρούμενος που έχω αυτή την προοπτική μπροστά μου.

Μ.Γ: Έχετε πει πως αφού τελειώσετε ένα έργο, θα θέλατε να του στρίψετε το λαιμό ακόμα μια φορά. Έχετε ποτέ σκεφτεί να επιστρέψετε σε κάποιο παλιό έργο σας και να του στρίψετε το λαιμό;

Χ.Π: Η μόνη φορά που έχω κάνει κάτι που ίσως να έχει σχέση με αυτό, ήταν στο *Πάρτι Γενεθλίων*. Το έκανα από μόνος μου στο Άλντγουιτς το 1964, κατά τη διάρκεια μιας πρόβας, έκανα μια πολύ σημαντική περικοπή στην τρίτη πράξη. Επιστρέφοντας στο κείμενο μετά από έξι

χρόνια, πραγματικά αισθάνθηκα ότι χρειαζόταν, ότι ήταν λάθος όπως ήταν αρχικά. Αλλά κατά κανόνα δεν επιστρέφω γιατί πρέπει να αφήσω το κείμενο. Να το αφήσω. Έχω τόσο ανάμεικτα συναισθήματα για την προηγούμενη δουλειά μου. Μερικές φορές νιώθω τελείως άρρωστος για τα έργα που έχω γράψει. Δεν τολμώ ούτε να τα κοιτάξω ούτε να τα σκεφτώ ή ν' ακούσω γι' αυτά. Μου είναι ένα πολύ περίεργο βάρος. Αλλά από την άλλη πλευρά και σχεδόν εξίσου επίμονα πότε πότε - όχι πολύ συχνά - ανοίγω κάνα δυο απ' αυτά και σκέφτομαι - δεν είναι κι άσχημα. Σχεδόν τα απολαμβάνω και ευχαριστιέμαι που τα έγραψα. Αλλά αυτό που είναι αληθινά περίεργο πράγμα είναι ότι θα έχω γράψει περί τα δεκαπέντε θεατρικά έργα συμπεριλαμβανομένων και των μικρής διάρκειας προφανώς, και πραγματικά δεν γνωρίζω πώς τα έγραψα. Δεν γνωρίζω από πού ήρθαν και πώς τα κατάφερα να γράψω οποιοδήποτε από αυτά. Αληθινά δεν ξέρω. Είναι πάρα πολύ παράξενο. Αληθινά δεν ξέρω πώς έκανα όλη αυτή τη δουλειά.

Μ.Γ: *Αν εσείς δεν ξέρετε, ποιος θα μπορούσε να ξέρει;*

Χ.Π: Η γυναίκα μου πιθανώς να μπορούσε να θυμηθεί περισσότερα από μένα.

Μ.Γ: *Πόσο καιρό σας πήρε το πρώτο χειρόγραφο των Παλιών Καιρών;*

Χ.Π: Περίπου τρεις μέρες.

Μ.Γ: *Το δεύτερο;*

Χ.Π: Αυτό μερικούς μήνες.

Μ.Γ: *Όταν τελειώσατε, διαβάσατε στον εαυτό σας το έργο;*

Χ.Π: Διαβάζω το έργο δυνατά στον εαυτό μου, κι έτσι ξέρω αν παίζεται ή όχι. Βαδίζω μαζί με την εξέλιξη των χαρακτήρων. Τους κινώ. Παίζω όλους τους ρόλους.

Μ.Γ: *Παρακολουθεί κανείς;*

Χ.Π: Είμαι επίσης και το ακροατήριο.

Μ.Γ: *Γελάτε;*

Χ.Π: Γελάω την ώρα που γράφω, καμιά φορά.

Μ.Γ: *Ο τίτλος έρχεται πρώτος;*

Χ.Π: Όχι.

Μ.Γ: *Τελευταίος;*

Χ.Π: Ναι.

...

Μετάφραση: **Μαριάννα Καλλιά**
Επιμέλεια μετάφρασης: **Λίλα Τρουλινού**
Μάιος 2001